

मा

वैपिशब्द एव चेष्टा त्वनुमान एवेति संक्षेपः प्रमेयेति हित्यतः
 प्रमाणादेव प्रमेयाराणां सिद्धिः प्रमाणां त्रिविधं तन्मिष्टमित्य
 र्थः
 नियतविषया वयंयाध्य
 वसाय शिष्यं च यमानिपत
 विषयकत्वननु यस्मात्स्यस्वेष्टं दित्तनिका
 र्यसाधूमादिना कोराणां (मूलं प्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याः प्रकृति
 विकृतयः सप्तः षोडशकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुषः
 ३ दृष्टमनुमानमा प्रवचनं च सर्वप्रमाणां सिद्धत्वात् त्रिविधं प्र
 माणां मिष्टं प्रमेयं सिद्धिः प्रमाणादिः ४ प्रतिविषया ध्ववसा
 मोदृष्टं त्रिविधमनुमानमाख्यातं तत्तिगलिङ्गिर्द्वकमाप्तश्रुति
 राप्तप्रवचनं तुः ५) स्यवसादेर्ज्ञानं न प्रत्यक्षांतथा च ते केन प्रमा
 णेन जनयितव्ये तत्राह त्रिविधमिति तथा चानुमान एव तयोः

सं. चं. ५

प्रवेशः तथाचोक्तमस्ति अथतत्पूर्वकं त्रिविधमनुमानं पूर्ववच्चे
 यवत्सामान्यतो दृष्टं चेति तत्पूर्वकं व्याप्तादिप्रत्यक्षपूर्वकं पूर्व
 क्तकारणेन कार्यानुमानं शेषवत्कार्येण कारणानुमान
 सामान्यतो दृष्टं कार्यकारणान्यलिंगकं यथावाप्यपत्तिश्चप
 कभागेरूपादिमानुगंधादिति त्रितयसाधारणमनुमानत
 दाणामाह तद्विगोति तस्य साध्यस्य लिंगं व्याप्यं लिंगं पत्रवि
 धेते सल्लिख्यं ~~रायस्य प्रत्यक्षं तत्तथा~~
 तथाच साध्यव्या ~~गव्यधूमवान्~~
 पर्वतश्चाद्याः क ~~राज्यादित्य~~
 र्यः ~~चत~~
 आवासासातयोग्यतात्तयवत्पद ~~क~~ द्यावदृशो
 यन्म्राप्नुतिरितिलक्षणां प्रकृतवाक्यार्थगोचरयथार्थज्ञानवागा
 नः श्रूयत इति श्रूयवाक्यं तथाचाप्नोक्तवाक्यत्वमितिलक्षणां प्राप्न
 ति-

श्रुत्वा लकादियथार्थं सन्निहितं सेश्वरसंख्यमते ईश्वरत्वात्तः अ
 न्यमते तन्मन्त्रप्रमाणमिति संक्षेपः वस्तुतस्तत्त्वमते ईश्वर्या
 दिर्कं ~~सं~~
 वादिज्ञानमना ~~गव्यव~~
 छेदेन संवर्धितवे ~~चारमा~~
 र्गेणावाहवस्तुस ~~याद्वयसान्नक्षतायावशेषावधा~~
 रणाप्रधानावृत्तिः प्रत्यक्षयथोद्यतेयमित्यादि गृहीतव्याप्ति
 केन ह्येतासाध्यवन्ति पक्षे ज्ञापमानेन साध्यविषयावृत्तिर
 नुमातं यथा पूर्वजोवाहमानिन्यादि आप्नोक्तेन शब्देन श्रो
 तस्तत्तदर्थकारादृतिरागमः यथा स्वर्गकामो यजेतेति वाक्का
 त्स्वर्गकामनावतायागः कार्य इति अत्र सर्वत्र योऽस्यो बोधः
 फलं येन जानामीत्यादिव्यवहृत्तिजन इत्यास्तां विस्तरः का
 रिकार्यस्तत्प्रतिविषयो ध्यवसीयते निश्चीयते विषयीक्रियते

सां. चं. नेनेतींद्रियजवतिरूपं ज्ञानं प्रत्यक्षां लिंगां लिंगापूर्वकं स्वज्ञानदा
 ६ राहेतुपदजन्यं साध्यज्ञानमनुमानं श्राद्धं श्रुतिः श्राप्तेन शब्दे
 न शब्दिवोध इति ॥ इदानीं प्रमाणाश्रयविषयानाह. सामान्यत
 स्त्विति. सामान्यत इति वक्ष्यते तत्तसिः तथा चेंद्रिययोग्यस्य सर्व
 स्यापोक्षितं स्यात् न पेक्षितस्य च ह्युत्पत्त्यदादेव सिद्धिः ---

नाप्रत्यक्षादेवरिति भावः अतींद्रिया सिद्धिं

क रां प्रत्यादीनां तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 त्त्वघटवदितिकां तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 कोस्तुतस्यापि तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 तींद्रिया तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 र्यः इ ननु प्रकृत्यादिप्रत्यक्षमवैकल्येन प्रकृत्यैव प्रकृत्यैव प्रकृत्यैव
 प्रत्यक्षाविघटकानुहेतुनाहः अतिदूरादिति प्रत्यक्षतनं प्रकर्ततरति
 शिवः अत्युद्भिगतः पक्षीनेदृश्यते हृत्पक्षोयात्तदोषप्रकाचित्कामि

देवअन्यथासूर्यादिमंडलदर्शनेन स्यादिति च दर्शितं कगतः क
 र्त्तुं इति सारणीयात् नृगृह्यते अत्राप्यतिप्रसङ्गान्वयः इन्द्रियंगी
 लकं तस्य घटितं तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 यसंयोगात् तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 मृदिः अग्निभवेत् तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 वाञ्छेदप्रभातं तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 प्यामाहियादिदुर्घपतितं तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 तराधीनः प्रत्यक्षाभाव इति भवदीयं मतं तत्त्वानां प्रत्यक्षा महत्तत्त्वसंकारककार्यत्वा
 नामभावनिर्वधन एव समविध्यतीत्यत्राह. सोक्ष्मादिति. सोक्ष्मा
 निरवयवद्रव्यत्वेनेंद्रियायोग्यत्वात्. तेषां प्रकृत्यादीनामनुप
 लंभेन प्रकृत्याद्यभावात् प्रकृत्यैव कार्यतस्तु नुपलब्धेः कार्येणाति
 यांसिद्धेः कार्यलिंगकतदनुमानस्यावाधिलत्वादिति भावः
 किं कार्यतत्राह महदादीनि आदिपदान् अलंकारपंचतन्मात्रा

सो. चं. ^आ प्रावानस्मात्कार्यकामरायो रभेदेपि व्यवहारक्षमता कार्यान्मनाभि
 ६ व्यक्तस्येव तान्यथानोनकोपि दोष इत्यास्तां विस्तरः ६ न
 त्रश्वस्यां मायां यां महदादिकार्यं प्रकृतिविरूपं सरूपं च त्रुक्तं
 तदिदानीं विशिष्टतानाददर्शितान्. हेतुमदिति. व्यक्तं मह
 दादिष्टाधि व्यक्तं त्रयोविंशति संख्यं हेतुमत् हेतुः कारणां यस्या
 १ विभेदित हेतुमत्कदाचिदाविर्भाविशीलं अनित्यं कदाचित्तिरोजा
 वशीलं मव्योपि सर्वं १८ त्वे क्रियानस्यानसक्रियं प्र
 वेशादिक्रियावत् १९ दहत्तरं प्रविंश
 तिन्त्रनेकं २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 सा प्र ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 विभाजकोपाधि मत्तं यो न विवेहं महदादि युगहदादि प्रतियो
 गिका न्येन्याभावेन महद्वरादे महत्त्वं २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 सामाना २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

तुष्टौ तौ न यानि प्रकृत्यन्योत्याभावैः स्य प्रकृतावसत्त्वात् नुरु
 वे सत्त्वे पितत्र प्रकृतिवाभावात् नुरु वेति व्याप्तिवारणा यत् १
 त्रिग २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 त्वं सगी २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 आश्रितं वृत्ति २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 रायहंकारे मूतानि २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 तिसा २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००
 व्यक्तस्यानुमिति नमकं सावयवमवयवैर्गुरोर्गुक्तं परतंत्रं सा
 दात्मं परयावा प्रकृत्यधीमत्तं रूपपरिराग मकं भवति एतद्वै
 धर्म्यं प्रकृतावाह विपरीतमिति न व्यक्तं प्रकृतिः विपरीतमहे
 तुमत्वाभगात् विष्ठां वेस्तत्रैवांगीकारात् नित्यमनुत्पत्ति धर्मक
 व्यापि त्वात् सर्वगतत्वात्. निश्चियं शांतादि क्रिया
 कारणा ननु १

सां.चं. मापकंतेनास्यपुरुषानुमापकत्वेपिनहानित्वं - स्वयंस्वका
 १० शाकत्वात्सन्तंत्रकार्येस्वयंसमर्थत्वात्तयद्येते धर्मी-पुरुष
 स्यापितथापिगुरात्तेसतीतिविशेषणीयंतेनतत्रतानि
 व्याप्तिरितिसंक्षेपः १० एवंव्यक्ताव्यक्तयोर्वैरूपमुक्तासारु
 प्यमाह. त्रिगुरामिति. व्यक्तंमहदादि. तथाप्रधानंप्रकृतिः
 किं त्रिगुरांसत्वरजमासि. त्रयोगुराः यस्यतत्रिगुरा. तत्रप्रकृ
 तेर्गुरुत्वात्. तत्रमहदादिप्रकृतिकार्य
 त्वेनगुणसंबंधान्. तत्रमहदादिः प्र
 कृत्याभिन्नत्वं. तत्रमहदादिः प्र
 वविष्युक्त्वा. तत्रमहदादिः प्र
 साक्षात्. तत्रमहदादिः प्र
 तत्तत्पुरुषमात्रवेद्यत्वात्. सामान्यंगुरावत्त्वेनतत्त्वं
 यवाभोक्त्यत्वेनसर्वपुरुषाराणांपरायस्त्रीवत्तत्त्वं. अचेतनं।

सांकांतत्वस्यदर्शितत्वादाकांक्षितसमर्थरात्वाच्चक्रतेरविभ
 क्तेरपिप्रातिपदिकस्यान्विताभिधापितयासंबंधप्रतिपाद
 कत्वात्तस्मान्प्रमुत्पन्नगृहीतएवविधिरंगागिभावंप्रसिद्धीत
 त्रिकिंचवाजसने. तत्रवस्मत्पुनर्मित्प्रकृतिषुचोपनय
 नंप्रकृत्याध्ययनं. तत्रवदध्ययनप्रकरणागुगृही
 तएवोपनयनविधिः. तत्रमनःप्रतिप
 ११- सांकांतसंज्ञा. तत्रमनःप्रतिप
 सांकांतसंज्ञा. तत्रमनःप्रतिप
 तिन्यानि. तत्रमनःप्रतिप
 कौशिकेन. तत्रमनःप्रतिप
 तिमवेदेयं. तत्रमनःप्रतिप
 दाशसामर्थ्यादिमुद्येयान्त्व. तत्रमनःप्रतिप
 सांकांतसंज्ञा. तत्रमनःप्रतिप

विवरणा
२०

इति न्ययज्ञाद्यनुष्ठानद्वारेणाप्रिसंपादयन्तं वेधनं चोपनयना ध्या
 पत्नार्यज्ञानादिव्यतिरेकेणानुमर्षत्वात्कर्तव्यमिति न्ययसपुत्रो
 न्यादनविधेयावगुणंरित्तसंजीतिविशेषणा यन्त्रेयतयावि
 द-धातिरेनिसंदेयः १० एवं व्यक्ताव्यभयोर्वैरूप्यपुत्रो न्या
 दनविधिस्त्रिगुणामिति व्यक्तं महदादि तथा प्रधानप्रकृति
 न तत्रश्चाद्यवरजं मासि त्रयो गुराः यस्य तत्रिगुराः तत्र प्रकृ
 तफलमिति अहिके स्यात्पत्न्यात् तत्र न्ययपुत्रकृतिकायु
 शासनं विधीयत इति सत्राप्रतिपत्तेः स्वमन्यतये पुत्र
 माहत्वं ब्रह्मत्वं यज्ञस्य इति वेदतदेषां कलानां स्वातुष्टे
 यानां पुत्रे समर्पणमाराधनं सपुत्रः प्रत्याह विधिना हं यज्ञो हं लो
 क इति पुत्रेणागनुष्ठेयतया स्वीकरणां संप्रति के भवेत्तत्र च पूर्वातुशा
 सनसंतेरेणाकस्मादेव सकलकर्तव्यसंग्रहानुपपत्तेः फलपर्यंत
 पुत्रो न्यादनविधिनादिप्रमनुशासनं सर्वनिर्हृतमेवाप्यवादन

नेन ७ अः पं. ७

यातुवदत्येत-हा कश्चित्ति भावः साधुदेन द्वावपमनुशासन
 विधायकं तथापि नित्यपुत्रो न्यादन विधिसामर्थ्यादिवि
 लुउपनयनाद्यनुशासनविधिनिर्णयनापइति तत्राह
 गर्भसुवर्धेणो न्यादि सुवर्धेणो न्यादनवि
 ध्याधिकारिणाः पितामहः यमनपर्यंतम
 वस्थानानुपपत्तेः यमनपर्यंतम
 यतयनाद्यनु शाधायं
 येतके सुवर्धेणो न्यादनवि
 एवेत्याह ते देव
 मरणादिना नि
 दयिष्यतीति तेनाह
 कः स्वनिमोगै नैव प्रैय्यमाराह
 नादयति अतंगी करणान्नाप्यचिदि-दिगेन-आधिकारिणि

तानुष्टापनमनो नित्यपुत्रो न्यादन विध्यातिप्रतयाचितो
 पनयनादिविधेति नित्येति तनुचितः कर्तव्योपदेशनमेवानु
 शासः पं.

विवरणा
२१

भावेनियोगस्य कर्तव्यताप्रतिपत्ताभवनवधर्तव्यानुष्ठानायसा
धनसंपादनायोगदिति ननु मध्येत्वाकर्तव्यानिधुपादानव
दधिकारिरागेति गिराचितिसत्तोतिविशेषणायां प्रयुक्तयाः स
मादयेदितितेक्षेपः १० एवं व्यक्ताव्यभिचयोर्वैरूप्यपुत्रोऽत्र
प्रयकर्तव्यस्य शासिति व्यक्तं महदादि तया प्रधानप्रकाश्या
भावे प्रकृतिरजमासि त्रयो गुराः यस्य तत्रिगुराः तत्र प्रकृते
संबंधानवगमनं हि कर्तव्यं पत्वात् ननु प्रकृतिकृतिकाया
यप्रतिनिधिरादाय तत्राप्रतिपत्तेः स्वमेतदप्येवमि
तनिवृत्तेः कर्तव्यताऽपि न वेदतदप्यन्तर्गतं कलायस्येदं कर्त
व्यं तस्य कर्तव्यत्वात् ननु तस्य प्रकृत्या हतिर्निधेयकारिराः प्र
तिनिधि संबंधः तत्र हि सर्वत्र प्राप्ते निप्रतिवेकमेव काश इति न
दाहाधिकारीत्वाधिकारसिद्धयर्थमिति ननु प्रकृत्या यै प्रतेन्यः
कसिदाचार्यः स्वाधिकारं निर्वर्तयितुं मार्गकं स्वकारव्यति किं

मारावकस्याचार्येति करणा व्यापारोति तपुनरुपनयनाभावान्न
नुपनेत्तत्वांगस्याचार्यव्यापारस्याभावेन न्यापननिवृत्त्ययोगा
न मारावकांतरंगानि मिति चेन्न तेषां व्यापनस्यापिसि
द्धिर्मारावकांतरंगानि ननु तेषां व्यापनस्यापिसि
द्धिर्न तत्वात् ननु तेषां व्यापनस्यापिसि
संग्रहप्रसंगाः ननु तेषां व्यापनस्यापिसि
चार्यसंपादनं तेषां व्यापनस्यापिसि
तारः त्रिषु तेषां व्यापनस्यापिसि
ध्यर्थं स्वयमेवा तेषां व्यापनस्यापिसि
यभगवन्निबन्धनं तेषां व्यापनस्यापिसि
वेमवावकुदेवेति ननु तेषां व्यापनस्यापिसि
नयोस्तत्प्रयुक्ततयोपनयनं तेषां व्यापनस्यापिसि
कसिति नायं प्रयोजकव्यापारयोर्विधिः किं त्वगमनाद्ययतयोः

विवरणा

२२

५१

कर्तव्याधारयोर्विधिरित्याह न सामान्यावकस्येधनियोगश्चि
ननुणिजर्चसंस्तुत्वा च्यामिभ्यंत्वनिविधिपदेकर्तव्यापारेवि
धिसंसर्गोवाक्यप्रगुणान्निसनोतिविशेषरिगाद्यंगुणाकर्तव्या
पारसंवद्भूति स्तिपः १० एवंव्यक्ताव्यभिचयोर्वैरूप्यारोधान ताव
च्छब्दविरोधोऽशामिति व्यक्तंमहदादि नयाप्रधामकामेश्चि
नापित्यर्थैरजमासि त्रयोगुणाः यस्यतन्निगुणादित्याह
ग्रामकाभस्यगहकस्यपत्वात् नन्वित्युद्भवयनयाजनयोः
कर्तृप्रयोजकव्यभिचयप्रतिपत्तेः सादेनान्यनरो
विधायनश्चिपुन १५ नन्वेवेदतदप्यन्तसंयोजकव्यापारत्वा
त्तन्मनभिधीयमानत्वात् नन्वित्युद्भवयनयाजनश्चिचोदय
तियुक्तंयाजयेदित्यादिना नन्वयनप्रतिपत्तेर्मन्मारावकव्यापा
रविधिरध्यापनेउभविध्यनितन्नवाक्यसारूप्यादित्याह तदेवमा
वायकसराविधिप्रयुक्तत्वादिति तन्नप्रयोजकव्यापारमिधापित्वा

पितयति धातुनामारावकव्यापारस्यन्नभिधीयमानस्यापि
गम्यमानत्वात् स एव धातुना तदारायंदावविधीयतेन प्र
योजकव्यापारः स्वयंप्राप्तेविनियरिहरा नन्वित्युद्भवयनयाजन
यमिति ननुमारावकव्यापारस्य नन्वित्युद्भवयनयाजनश्चिचोदय
यनेकथंवाप्र १५ नन्वेवेदतदप्यन्तसंयोजकव्यापारत्वा
त्तन्मनभिधीयमानत्वात् नन्वित्युद्भवयनयाजनश्चिचोदय
तियुक्तंयाजयेदित्यादिना नन्वयनप्रतिपत्तेर्मन्मारावकव्यापा
रविधिरध्यापनेउभविध्यनितन्नवाक्यसारूप्यादित्याह तदेवमा
वायकसराविधिप्रयुक्तत्वादिति तन्नप्रयोजकव्यापारमिधापित्वा

५३

वि.सं. २३

सावकस्य विहिते स्वविधिप्रयुक्ते चारुप्रयत्ने वृत्त्यर्थं तथा चार्थप्रवृ
त्तिः प्राप्नोति वृत्त्यर्थप्रवृत्तौ च प्रोक्तं यत्प्रवृत्तौ वादेन मारावकव्यापा
रोध्य यतीति विहितं गुराणां सगीतिविशेषयः यो गान् ननु ग्रा
मका मं पाजयेति विधिः १० एवं व्यक्ता व्यक्तयेर्विस्तरविधिप्रयु
क्तं यथा गान्तरेण गामिति व्यक्तं महदादि तथा प्रथमव्यापस्य
नृध्यामकः योजमासि त्रयो गुराणां वस्यत त्रिगुराणां विधिं
तरेषु सामान्यं गृहीतं स्यात्पत्वात् मन्त्रेणैव कव्यापार
उपगमना ध्वनिकं स्यात् संप्राप्तिपत्तेः संप्रापारविधिसा
मर्थ्या देवप्रथो नृध्यामकः संप्राप्तिवेदतदप्यन्तसंयं गायारविधाने
नमारावकव्यापारः प्राप्ति इत्युक्तं तत्र हविर्धीयं गायारविधा
ना देवभाविनी मनुष्यमारावकव्यापारः प्राप्ति इति चेदप्यप्राप्ते विधी
यत इति तदेतदहं सर्ववृत्त्यर्थत्वेन प्राप्तिरास्यात्यन्त एव प्राप्त
मिति ननु प्रयोजकव्यापारं प्राप्तेवान्नृध्यामकधिकारादिविशेष्य

विधिपरं वाक्यं किं न स्यादिति नन्वावदधिकारविधिपरं तावज्जीव
नादिति नित्यकाम्याधिकारयोरप्रवराणां संप्रतोगुराणविधिरेव
दध्माजुहोतीत्यादिवत्परिशिष्यते इति चेन्न सध्यापयेदि
ति भवमुक्तं हि गुराणां विहितं संप्राप्तिरेव व्यापार इति स
यमाशयः यत्प्रवृत्तौ वादेन मारावकव्यापार इति स
गुराणविशिष्टः संप्राप्तिः संप्राप्तिरेव व्यापार इति स
कामेदः स्यात् संप्राप्तिरेव व्यापार इति स
तदा विशेष्यः संप्राप्तिरेव व्यापार इति स
इत्योक्त्या न पेदात् संप्राप्तिरेव व्यापार इति स
ननु सर्वत्र विशेष्यः संप्राप्तिरेव व्यापार इति स
पितृया किं नु विशेष्यकारणं संप्राप्तिरेव व्यापार इति स
यं न इति तस्मात् संप्राप्तिरेव व्यापार इति स
संभवति उपसंहरति संप्रतोगता चावस्थितिं न प्रमा
न

28

काविधिपुरुषसंबंधनिमित्तं वा प्रवृत्तिर्वाधिकारशब्दाभ्यां नित्यं न भवति
 नोदयति न त्वेव मप्यधिकारो न लभ्यत इति प्रयमाशयो ननु सामा
 म्येन गम्यमानस्योपगंतुं च वर्यत्राहमरादि विशेष्यरगप्रवरगा
 दिदमेवाधिकारनिमित्तं भवति तेनैवैकस्य विशेष्यरगस्या
 धिकारनिमित्तं भवति तस्मिन् स्थिते रविशिष्टताऽ
 भावात् एकेकस्यैव निमित्तं धोषादुक्तं येन
 हायत्यादिव निमित्तं निमित्तत्वेति चेन्न
 विधिपुरुषसंबंधनिमित्तं इति परिहरत्यस्य
 नाधिकारहेतुः प्रवृत्तिरस्यैव संबंधस्य प्रवृत्ते
 र्वादिष्ठरित्यर्थः प्रवृत्तिरस्यैव संबंधस्य नियतता
 वीत्यर्थः प्रवृत्तिरस्यैव संबंधस्य नियतता
 सामर्थ्यस्थाप्य शाब्दस्याधिकारनिमित्तत्वाच्चकस्याधिका
 रादिति अथवा क्रियासंबंधाभिधानमुरवेति विशिष्टसमर्थ

विवरणा २५

सोशुद्धयत्तात्पर्यकल्पनादधिकपदिविधोशावृत्तं विह
म्यते एवमपि विशिष्टस्य नमिषेत्वाह रतिः सन्नेति चोदयति न
नु ज्ञातिवत्सीति शोचते सनाति विशेषयते अभिसंधिः उपादे
यंतामसात्तादृशः १. एवं व्यक्ताव्यभिचयं नृपेयं तद्विशेषः शां-
चक्रियाकारप्रामितिः व्यक्तं महदादि तया प्रदेयविशेषः
रानातिदं इति जंमासि त्रयो गुराः वस्यतः प्रवर्तनीतिक
र्तविशेषरा निहकस्य पत्वात् मन्त्रस्य निकायराविशे
षरानींद्राय नृपेयं प्रामितिः नृपोपा
देयविशेषरा नृपेयं प्रामितिः नृपोपा
तया विधिं प्रतिगुरा नृपेयं प्रामितिः नृपोपा
तया प्राधात्येतात्त्वया कथं पुनरिति विद्वत्स्योपादेयत्वं
अवगम्यते उच्यते प्रधांशक व्यापारं प्रामितिः नृपोपा
मिधायिनी द्वितीया विभक्तिः स्वव्यक्तिः प्रतिकर्तृत्वं गमयति

यनेन
स्वत्वत्

कर्तृविषयत्तात्प्रयोजकव्यापारः तत्र प्राप्तप्रयोजकव्याप
पारानुवादेन कर्तृव्यापारः तत्र परिणाम्यते तशब्द
प्राप्तमाशावकस्य कर्तृत्वं तत्र माशावकविशेषः
रास्य ज्ञातिविशिष्टः तत्र निमित्ततेति कस्या
पुनरधिया नृपेयं प्रामितिः नृपोपा
हृत्तरिति विविधः तत्र निमित्ततेति कस्या
पादियेभ्यः तत्र निमित्ततेति कस्या
पतः हर्तृनियोगः तत्र निमित्ततेति कस्या
यत्र लिङादिप तत्र निमित्ततेति कस्या
यभूततियोगः तत्र निमित्ततेति कस्या
स्य च कस्य कस्य तत्र निमित्ततेति कस्या
तत्वात्सर्गकामादि त्रियोगः तत्र निमित्ततेति कस्या
गणायनियोग इति स्वामित्या तत्र निमित्ततेति कस्या

विवरणं नाम तत्र प्रथमं ममायंति योग इति दीयाव धियोगस्य कार्यः।
 २६ तत्र गमात्तदनुष्ठानाय धाम मर्थत्वरतिप्रसात्कर्तृत्वयान्वेति
 नियोगो हि साधुशान्तसत्तोति विशेषयते। गत्वयितो धिका
 रिरागे ममायं क्षेपः १० एवं व्यक्ताव्यक्तयोरेव निर्वृत्तिसमर्थ
 धात्वर्थे कर्तृशामिति व्यक्तं महदादि तस्याप्रदत्तं यमप्या
 ४५ पत्याप्रविर्जं मासि त्रयो गुराः वस्यत द्विगः कर्तृत्वयः।
 इति प्रामादिके कर्तृत्वपत्वात् सन्त्युक्ते विशेषरामधि
 कारहेतुर्भाविः सन्त्युक्ते प्रसात्प्रतिपत्तेरिति अधिकारहे
 तुरित्याह किं ॥ १५ ॥ इति चेत्तदप्यन्त यत्तान्यायविद
 इति त्रयमाशयेन ॥ १६ ॥ इति चेत्तदप्यन्त यत्तान्यायविद
 वनावाक्यार्थतया प्र कथं पुनरिति दापुरुषप्रवृत्तिर्भा
 नत्वात्संबंधस्य क्रिया क व्यापारस्य इति धाताकांक्षातिमि
 ता कर्मणि विहरणीयत्वात् इति चेत्तदप्यन्त यत्तान्यायविद

तत्करणा त्वेतात्त्वयात्परिशेषात्तद्विकामादयं कर्तृत्वेना
 न्वीयते ततश्च कर्तृविशेषात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 मगृह्णाह कर्तृत्वमनादीति तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 यद्यकर्तरेव फलसं कर्तृत्वमनादीति तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 कर्मस्वामित्वस्य कर्तृत्वमनादीति तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 कर्मफलभोक्ता कर्तृत्वमनादीति तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 कर्तृविशेषात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 म्यन्तयति तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 वाक्यार्थोपायः कर्तृत्वमनादीति तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 भावः अथवा कर्तृत्वमनादीति तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 कारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 त्वान्त्राधिकारिविशेषात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्तद्विकारिण्यभावात्
 दिति ननु तायं परिहार उपपद्यते त्रयः साधनतयति ॥ १७ ॥
 स्य

विवरण

२७

प्रत्ययेव विष्णुर्धत्तेनाभिधत्ता मानत्वात्तस्य च प्रथम
मधिकारात्त्वयापेक्षतामर्थक्येयोहिभोक्तारमपेक्ष
तेऽतस्तत्सा धत्तामर्थक्येयोहिभोक्तारमपेक्ष
सा धत्तंममेदृतिः १० एवं व्यक्ताव्यभिक्तं च स्वाभ्युत्थयत्वाकां
दादर्शनमन्तुशामिति व्यक्तं महत्मीयाभिति वद्भावनात्
क्रियाकर्तृरजमासि त्रयो गुणागतमपेक्षते ननु कति
योग्यमेव प्रहिकं स्यात् पत्वात् रिष्टाभ्युपाय इत्यभ्यु
पगमान्न तन्मिदं स्यात् प्रतीतिपत्तेर्हीहितियोगस्या
पि कार्यतयावर्गः १५ तन्मिदं च दंष्ट्रान्वय एव स्यात्तन्
ननु कतिनियोगोपसर्जनं कथं पुनरिति भेदीयते न चोप
सर्जनाकांक्षयापदाय क्व व्यापारं प्रतीत्यानाकांक्षया ता
नप्रधाननियोगाकांक्षया स्यात् मधिकारात्त्वयशति
स्मानमेतदिष्टसाधनोपेक्षते कपसर्जननयाभिधानात्

ननु श्रेयसोपि उपसर्जनत्वात् तन्मिदं च दंष्ट्रान्वय एव स्यात्तन्
यः कथं साधनस्य स्यात्तन्मिदं च दंष्ट्रान्वय एव स्यात्तन्
धित्वा श्रेयसस्तस्य च साधनत्वस्वरूपोपा
साधारणस्य साधनत्वयानि साधनमिति
प्रथममधिकारिः १६ साधनेनापेक्ष
र्थविययेविमति तन्न नति शिष्ट उपादेय
पारिसामान्येनामलोच्यते न प्रतिपाद्यते न दासाय
परयापुनरुपायसाधनमुपयन संस्कारं मायायक
धित्वा श्रेयसस्तस्य च साधनत्वस्वरूपोपा
साधारणस्य साधनत्वयानि साधनमिति
प्रथममधिकारिः १६ साधनेनापेक्ष
र्थविययेविमति तन्न नति शिष्ट उपादेय
पारिसामान्येनामलोच्यते न प्रतिपाद्यते न दासाय
परयापुनरुपायसाधनमुपयन संस्कारं मायायक

विवरण चाक्षरस्वीकरणायवृत्तिः कल्पयेत्तलद्वयो धसामप्यर्था
 २८ दध्ययनशब्द एव वाधीयामप्यर्थाहेतुः संतिव्यापारस्य
 स्वयावृत्त्याभिप्रायस्तत्सतोतिविशेषादिगोराइत्यावृत्ति
 सिद्धिरिति तदपः १० एवंव्यक्ताव्यक्तयोर्विचारहेतुत्वं
 दन्माव्यकाशमिति व्यक्तं महत्त्वोक्तं हेतुचोदयानि
 ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 धिप्रदर्शनद्विहिकं स्यात्तत्पत्वात्तन्मयोनाध्ययनविधि
 विधेयताधारः स्यात्तत्पत्वात्तन्मयोनाध्ययनविधि
 ननुस्वाध्यादायानि प्रयोजकं ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 चारंप्रयुक्त इति तदाहो कथं प्रयुक्तं हेतुचोदयानि
 यातप्रतिपत्तानामुत्तरनित्यावधारं ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 वसापेक्षत्वात्तनिरायायविचारप्रयोगे किंचमिति काम्यवा
 क्यविचारमप्याधामवन्फलकामनैवप्रयुक्तं नन्वनेक

विधिप्रयुक्तिकल्पनाद्वयमध्ययनविधिप्रयुक्तिकल्पनं वि
 चारस्य नविधेयतदुपकारिव्यतिरिक्तं यविचारस्याप्रयो
 जकत्वादध्ययनविधेयं ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 भावान् अव्याप्तात्तत्पत्वात्तन्मयोनाध्ययनविधि
 रित्युक्तत्वात्तद्विधेयं ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 युक्तिः संभवति ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 नविरुध्यते ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 ज्यत्वं प्रयोजकं ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 दध्ययनमप्युत्तरं ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 चारनिरायाय ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 तादप्रतिपत्तानामुत्तरनित्यावधारं ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 ताध्ययनप्रयो ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि
 पासनादिविधिवात्यत्रादिभ्यः प्रयुक्तं ननुचेवन रजमासि त्रयोमुखाविचारस्यप्रयोजकोत्तरवि

विवरण ३१ वृत्तवस्तुविशेषानियमासिजेतुं प्रवृत्तप्रक्रियमाशास्य
नियमेन पूर्ववृत्तमिति श्रुतामर्थमाह वैविः तत्राहान्यप्याय
स्मिन्कस्मिंश्चिद्विनिर्दिष्टसंज्ञानिविशेषज्ञानया पूर्ववृत्तं ताव
मन्यते सन्यतपः १० एवं व्यक्ताव्यभिन्नस्यानंतर्यमेव मुख्यं
भवत्यव्यवच्छिन्नमिति व्यक्तं महत्तु फलं योस्तुवानंतर्येक
दाचिद्वाभिन्नं सजमासि त्रयो गुरात्यनेचेति गीशामेव स्या
तु तस्मान्मुद्राहिकस्यापत्वात्तत्त्वपूर्ववृत्ते पुष्कलकारा
णोवद्योतिनेति श्रुतिः यत्तममिति पतेनर्थान्तरामिधा
ने मुख्यमावन्तं यत्तममिति श्रुत्यन्यत्र न निश्चिन्नो हितभू
नोप्योपेक्षितव्य श्रुतेः उक्तेर्व्यभास इति विचारयति तदेतद
हिति ननु फलं चेदृश्यते किं पुष्कलं तिररागादामेन ताधि
कारिविशेषरात्वेन फलपयंति घाया विचारादिप्रवृत्तौ प्रति
पत्त्यपेक्षत्वादित्याह सान्निध्यं तर्थाप्यत्व इति नमुप्रज्ञा

तमेवैर्ष्वनिर्हन्तधर्मजिज्ञासात्तद्विशंकाहस्ताध्यायान्
 तैर्यत्समानमिनि भाव्यतेति येन विनानि
 यमेनेत्यादिना योऽर्थो वेति न प्रकृत
 कारणाभिन्यर्थः प्रयुक्तत्वाध्या
 याध्ययनरूपेण विधिविधिप्रय
 क्तत्वाभावेपि शब्दोपकारिकभावेनेक
 त्रह्मब्रह्मविचार्यमुपकार्यब्रह्मावबोधस्यो
 फलशेषत्वाद्वा प्राग्व्याप्त्यर्थविशेषशक्ति ध
 च्यातइतिचोक्तं दर्शयति तथाचवृत्त्यं
 मन्त्रह्रविचारोक्तत्वंमि
 नरेवणिमिति आकारः फलं प्रवृत्तिपरंपर
 यावत्यर्थः इत्यवसंस्कारोभिधीय
 ते प्रावृत्तइतिचतेत्रप्रमाराभुवतेइत्याद्यगतामत्तरंधर्माधिग

विवराण त्वनंतरमित्यर्थं नयमीसर्गस्य कृष्णं वादांतरमाहान्ये
 ३२ रयिस्ववृत्तौ वर्णितमिति निश्चयमात्रं न हि विज्ञावतिष्ठतु न तावेध
 मब्रह्म जिज्ञास्योऽस्मिन् सन्नोति विशेषावइत्याह न धर्माज्ञि।
 ज्ञासायाः प्रयत्नः १० एवं व्यक्तावभाष्यं विदुषोऽतिवेदांता
 ध्ययनं यद्यध्यामिति व्यक्तं महज्ज्ञासायां व्युत्पन्नवेदप्रामा
 रायपदपक्षः रजमासि त्रयोदशान्यायस्यैव ब्रह्मविचारवि
 त्तं शक्यत इति हि कस्यचित्पक्षात्त्वेऽनुपकारं दर्शयितुं ध
 र्मजिज्ञासां विषयं न भवति यत्र यत्र यत्तमिति
 किं तदिदं तदाह दौषं न विदुषोऽत्यन्तं न न्यायसहस्रस्य
 अनुपकारं दर्शयितुं न हि धर्मो व्यभाष्य हतिप्रियः प्रथमस्तत्र
 त्यादिना अध्ययनविधेर्द्विप्रश्नकस्तत्फलपर्यंततापोदितो
 न्यायोऽप्रथमशब्दस्त्वितिः प्रयत्नेऽप्युक्त्यावान्वेदप्रामाण्य
 पोदितो न्यायः ससर्वेपि ह्यता प्रथमस्य पादस्य धर्मब्रह्मजिज्ञा

स्याः साधारणाच्चात्र नदानंतर्यधर्मजिज्ञासानंतर्यमित्या
 र्थः नन्विहापि शास्त्रयोर्वित्त्वादात्त एतन्नान्यत्वमित्यादौ
 वेदप्रामाण्यापोदितो न्यायः सत्त्विः कृतः प्रथमपादपि
 दोति सत्यमंगीकृतं ननु क्वमिति चेत् १० ननु श्रुतिलि
 गादिप्रमाणादपि वेदप्रामाण्यं नोपिन्यायः १
 पूर्ववृत्ततयापि न हि वेदप्रामाण्यं नोपिन्यायः १
 विनियोगः सत्त्विः कृतः प्रथमपादपि
 नप्रतिपादयति प्राग्वह्यं वस्तु प्रतिपादने सावुपयु
 ज्यते कायं न कर्तव्यमिति चेत् २ तवस्तु प्रमेयभेदेन न्या
 यभेदोपेक्ष्यते सत्त्विः कृतः प्रथमपादपि
 भावः श्रुत्यादयस्तुलाकादयः कादीयंते मनुकार्य
 शेषतया ब्रह्मापि तन्न निराति ३ यत्तु ह्यतो न निरस्तो शे
 वेति अप्रतिज्ञानप्यपोदितो न्यायः न्याय्यत्वेन दर्शित इति

विवरण
३३

नेत्याह न तत्रातिव्यमासकः किं ननु गुराणोपसंहारे
 शाविध्योपेक्षितोमिति आत्मप्राप्तेरिति तत्राह यत्पुनः
 प्रथमतः तत्र विष्णु इति तत्सतोति विशेषापि ज्ञानमेवेत्यतः
 आह तत्र त्रयस्तपः १० एवं व्यक्ताव्यभिचिन्त्युपसंहारः माभूद्ध
 मीजिज्ञासाध्यामिति व्यक्तं महंगरायै विचारानेन तर्कस्या
 दिति नेत्याह एतज्मासि त्रयो गुराः स्याप्यावबोधोपयोग इति
 न च वेदाः प्रीतिहक स्यात्पत्वात् किंचित्कारेनेकायासवहु
 लकाश्चित्प्रवर्तमाना हि धर्मवर्तिपत्तेः ज्ञानेन ब्रह्मजिज्ञा
 साधिकारहेतुः शेषाह यत्पुनः पञ्चमं निर्णय इति
 उपयुज्यमानो धर्मः शरियो ब्रह्मविज्ञाने प्रवृत्त्युपयोगी स्या
 किंवा ब्रह्मनिर्णयोपयोगीति वक्तुं तत्तावत्प्रथमः क
 इत्याह न सत्यविषयं शातमिति तादृशं द्वितीय इत्याह न तदपी
 ह्यस्तीति कार्यकारणसंबन्धिप्रपञ्चेतापि ज्ञानमुमाना

त्रेधर्मनिर्णयायेतौ निभावः परिशोयात्कर्मणा उपयो
 गः परिशिष्यत इति तदपि न संभवति कोऽपि चिन्त्यते स्थिति
 भावः तत्राधिकारान्तरं पराब्रह्मज्ञानात् कारश्च न संभवति
 इत्याह केयमधिभूतात्परं १० न परं परं येन त
 ध्याहिसंज्ञे श्रीस्मृत्त्यर्थः १० कर्मप्रहारोने
 तरेन तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह
 कर्मणा तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह
 यथा तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह
 पूर्वकर्म तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह
 भावादिति तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह
 मनाभावात् तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह
 त्याशं कतेयकामे तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह तन्मिनाह
 तादृशेति अधिकारपरमत्वात् फलपरपरित्यक्त्यर्थः परिहरति

३४

विवरण
३४

शु

कर्मनिष्ठानां तर्कमासिक्तवृत्तिः शुक्रमानुष्ठानाफल
प्राप्त्यनंतरभाविमिति श्रामिष्येताह ननु व्याधिकारं शा
स्त्रस्यादित्यस्य इति सत्तातिविशेषः सत्ता नस्यान्यथो म्म
च कुर्वन्ति स्त्रियः १० एवं व्यक्ताव्यविरोध्याह कथं वा १
कामावासाद्यश्रामिति व्यक्तं महती सत्यमित्यत्रः प्राक्त
नस्य तेन्ये रजमासि त्रयो गुरा सतां प्रतिदारां दीपमा १
रात्वा ददाः प्रीतिहिक स्यात्पत्वात् नोपपत्तेर्न कामविलप
नेन ब्रह्मस्य च नैव नार्हन्मिति यत् नैव हेरायगर्भो लो
ग इति कुतस्तो हेराय ह्ययत्तर्कः पत्न्यदाहातो विषय
स्य स्यादिदृष्टानादिभिः तस्मात्सर्वे ह्येव संहरन्ति किंच
तिखिलविषयावाप्नो कामोपशमः इति त्रिसामर्थ्यादित्ये
किंचान्वयव्यतिरेकसामर्थ्यादिति तत्राव एव सामर्थ्यादित्या
ह न चैवं लक्षणा आगमशतितर्कव्यतिरेकसामर्थ्यादिति चो

दयति ननु कामावाप्नाविति परिहारग्रथलस्येष्टार्थः वेदि
केशाद्याः सर्वसंभूय देहजन्मत्वादिप्रयंचयितयप्रमितिपरा ३१
तिष्ठन्तीयोधिकारः सप्रतीतिविरोधात् नानिरस्तइति ननु
नैविकर्मात्तायदुष्टे ह्युत्तानिपुस्त्या ३२ त्रयावत्तज्ज्ञान ३
कार्यारयत्तो धर्क ३३ नंतरं ब्रह्म ३४ इति चोदयति
भवतु तालिंस्कारदारे ३५ ननु तालिंस्कारदारे ३५ तालिंस्कारदारे ३५
तिस्वतंत्रपुरुषापर्यस ३६ त्रिणाकप्यं संस्कारकर्म
मया प्रोक्षणादिवत् ३७ त्रिणाकप्यं संस्कारकर्म
त्रैकालि विरोधाच्च ननु ३८ त्रिणाकप्यं संस्कारकर्म
वातत्रधर्मराय ३९ त्रिणाकप्यं संस्कारकर्म
किं तन्मय ४० त्रिणाकप्यं संस्कारकर्म
विधायन्य ४१ त्रिणाकप्यं संस्कारकर्म
तेनः श्रुत्यवगतं नैव संस्कारकर्म ४२ त्रिणाकप्यं संस्कारकर्म

विराण इति च श्रुतिः न च त्रात्यं गते मेयं संस्कारतया नित्यकर्मण्यं
 ३५ मिति कर्तव्यं न्येभ्यो भोते श्रामि त्रफलविरोधः स्यात् किं न
 दुव्यार्जनविधिर्विदुषि सति सतीत्यर्थः सत्यं पापदयाह
 वृत्तदाणसंस्कारा १० एवं व्यक्ताव्यक्तव्यवगतेन वृत्तता
 मशेषताशकावधति व्यक्तं महती सो न च्योदिति उच्यते
 नित्यनैमित्तिककर्मभिः त्रयोगुरा कृतस्यात्मनो यदि श्रव
 सामननध्यानाभ्यासात् साधनानि संपद्यते न
 दा संस्कारकर्मणि गिरि विष्टे तत्र फलं विज्ञानं नवतार
 यंति यदानुसंहारो विरक्त्या नित्यं फलमिति
 व्यवस्थोपपत्तेर्न हि तस्मिन्त्योः परस्परविरोधः ननु यस्ये
 ने अष्टावत्वारिंशत्संस्कारा इत्यत्र स हि विराण सायुज्यं सा
 लोकां च गच्छतीति सा लोकावलिङ्गं इत्ययमभिवाञ्छितः सं
 स्कारकर्मणां फलंगम्यते न परं ब्रह्मावाप्तिर्येन सा ह्यकारि

सामर्थ्यात्कर्मणां पुरुषसंस्कारद्वारेण मोक्षफलता स्यात्
 उच्यते संस्कारशब्दात्तावदधिब्रीहिसंस्कारवत्स्वतंत्रफलसाध
 नांगभूतद्रव्यशेषतः कर्मणां प्रतियोगिनि तत्र सर्वकर्म
 णां संस्कारात्पुरुषस्यैव शेषाद्यं न तत्र ज्ञानशेषता
 या मोक्षफलता किं न तत्र त्रयः सा लोकावलिङ्गमिति
 च फलद्वयोपादानात् त्रयसिद्धिप्राप्तौ यथावत्
 रतः सां सिद्धिं ताभ्यन्तेन त्रयसिद्धिप्राप्तौ यथावत्
 तस्या प्रोतिनिबोधमेव त्रयसिद्धिप्राप्तौ यथावत्
 न्यौत्मानं नियम्य त्रयसिद्धिप्राप्तौ यथावत्
 श्रितः ततो मां तत्त्व त्रयसिद्धिप्राप्तौ यथावत्
 त्यकर्मभिः संस्कृतस्यैव सिद्धिं शब्दाभिधेयविशुद्धान्तः
 करणस्य ध्यानयोगादिसहकारिसंपत्तौ न त्वज्ञानजन्मा
 द्वारेण मोक्षं दर्शयति स्वेवेककर्मणि नित्यकर्मण्यं

विवरण व्यंते संसिद्धि शब्दे तच्चात्मवेमल्पं ब्रह्मज्ञानयोग्यतापत्तिरु
 ३६ व्यंते परमसिद्धेरुत्तरत्राभिधानात् योगिनः कर्मकुर्वन्
 निसंमन्त्यत्वात्तमश्नन्संगात्काश्चनन्यामहायज्ञैश्च य
 ज्ञैश्च ब्राह्मीयं क्रियाः एवं व्यक्तं तन्मभ्यद्यत्ते पुंसां क्षयात्पा
 यस्य कर्मराः कथं व्यक्तं महामेः पक्षे तज्ज्ञानं प्रवर्त
 न इति च तस्मान्न संस्तोत्रयोगगुरात्मपर्याप्तस्मृत्यन्तराच्च
 नित्यकर्मणि मलापसंस्कारात्तत्त्वानलद्वारा पुरुषसंस्का
 रद्वारेणात्मज्ञानयोग्यतामापाद्यति यत्तेजकतया मो
 क्षज्ञानेन सह्यापुंसां यथात्रीदृश्यत्तन्मदीनिसंस्का
 रकर्मणि देशेषु मासस्वरूपो हस्तिहस्तिजया स्वर्गसमु
 द्भूयंत इति तनुप्रोक्षणादिवदेको धिं रत्नया गुराकर्म
 तेव नित्यकर्मरां प्राप्ता तब्रह्मज्ञानस्याविधेयत्वादात्म
 नासंस्क्रियमाणस्य विधेयकर्मगुरात्वाभावान्न तर्हि सं

स्कारकर्मजाविहितांगद्रव्यसंस्कारकर्मसु तत्राप्रसिद्धेर्ना
 विहितभोजनांगदधिसंस्कारप्रसिद्धेऽनुविध्युद्देशे करण
 तया विहितानां नित्यकर्मरां तादृशानां विरोधिनी द
 ध्यादिसंस्कारात्तज्ज्ञानेति कर्तृसंज्ञात्प्राप्ता तेष्वेवो
 ग्तिं चित्वासेवामरीयात्तेन वा जपेयां भवतु हस्यनिसंवेना
 यजेतेति सोत्रामरागिदृष्टिं हस्तिहस्तिजया स्वर्गसमु
 द्भूयंत इति तनुप्रोक्षणादिवदेको धिं रत्नया गुराकर्म
 तेव नित्यकर्मरां प्राप्ता तब्रह्मज्ञानस्याविधेयत्वादात्म
 नासंस्क्रियमाणस्य विधेयकर्मगुरात्वाभावान्न तर्हि सं
 स्कारकर्मजाविहितांगद्रव्यसंस्कारकर्मसु तत्राप्रसिद्धेर्ना
 विहितभोजनांगदधिसंस्कारप्रसिद्धेऽनुविध्युद्देशे करण
 तया विहितानां नित्यकर्मरां तादृशानां विरोधिनी द
 ध्यादिसंस्कारात्तज्ज्ञानेति कर्तृसंज्ञात्प्राप्ता तेष्वेवो
 ग्तिं चित्वासेवामरीयात्तेन वा जपेयां भवतु हस्यनिसंवेना
 यजेतेति सोत्रामरागिदृष्टिं हस्तिहस्तिजया स्वर्गसमु
 द्भूयंत इति तनुप्रोक्षणादिवदेको धिं रत्नया गुराकर्म
 तेव नित्यकर्मरां प्राप्ता तब्रह्मज्ञानस्याविधेयत्वादात्म
 नासंस्क्रियमाणस्य विधेयकर्मगुरात्वाभावान्न तर्हि सं

विवरणा
३८

स्य कर्मरागेनेकाधिकारविधिसंबंधावगम्यन्नुक्तं
उपायिनामयनेमास्मात्तिहोत्रं जुह्वीत्याग्निहोत्रस्य
प्रकरणान्तरत्वात् नृत्तिसमादिशेषात्कर्मन्तरत्ववदिवि
दियावाकास्यचप्रवः एवं व्यक्तं नमपसिद्धान्तिहोत्रादी
नामंत्रविनियोगः कर्तव्यं कर्ममर्हिष्या अतः कर्मन्तराराये
वेहोत्पत्त्याधिकारात् त्रयोगुराधीयंते नेत्रघुक्तं कुंडपायि
यामयनेतिहोत्रशस्त्रपत्वात्तेकाभिधानत्वादाख्या
नपरमंत्रतयातदुक्तं काभिधायनः स्वातंत्र्ये रत्तप्रदेशा
न्तरविहिताग्निहोत्रपरामर्शकत्वात् नुपपत्तेः आख्या
तस्यचजुहोतः साभ्यान्पवाचिनः स्वसंनिहितकारका
दिनिरूपितं कर्मन्तरं विहायवपुः जगाग्निहोत्रपराम
र्शित्वा योगात्कर्मन्तरमेवमासगुरोर्विशिष्टं विधीयत इ
त्युक्तमिहत्वध्ययनयशदानतपोनाशकशद्दानांलोकि

२५५ ॥ ५॥ ५॥ ५॥

७६

काभिधानतया स्वातंत्र्यात्प्रदेशेन नृविहिताध्ययनादि
परामर्शोपपत्तेस्तान्येन कर्मणा संयोगभेदेन विधी
यंत इत्युपपद्यते नन्वेवमपि त्रिशोर्नदृष्टप्रमारासाम
ग्रीजन्यत्वात्तद्वत्तापेक्षानेसन्निप्रमाराकासरोयशा
द्यभावात्तद्वत्तापेक्षानेसन्निप्रमाराकासरोयशा
श्रोत्रव्यत्ययतिरेकप्रमाणं तद्वत्तापेक्षानेसन्निप्रमाराकासरोयशा
कैस्यतदापेक्षा युज्यते तद्वत्तापेक्षानेसन्निप्रमाराकासरोयशा
केवलव्यतिरेकाभावात् तद्वत्तापेक्षानेसन्निप्रमाराकासरोयशा
म्यकृतावेपि विद्या तद्वत्तापेक्षानेसन्निप्रमाराकासरोयशा
नुकर्मरागं विज्ञातं तद्वत्तापेक्षानेसन्निप्रमाराकासरोयशा
मोक्षो विनिर्दिष्टं तद्वत्तापेक्षानेसन्निप्रमाराकासरोयशा
मर्शगिस्वर्गाद्युद्देशेन विहितानां नुपपत्तये विधिसा
मर्थ्यादेवमध्यवर्त्य पूर्वाशोकल्पने एवमिहाप्यंतः

३६

विवरण
३६

करणाश्रयिचित्तैकाग्र्यादिद्वारकल्पनमिति किंच सा
दाद्युः। तत्रैव्यासुधनत्वात्तुपपन्नोक्तफलसाधनक
त्यन्ताः। तत्रैवपर्यायतिसत्तादसाः। त्वकल्पनं करणावि
भक्तेः। काद्यैः पचाः। एवं व्यक्तन्याः। पिसाधुनेपिदर्शना
त्फलसाधनत्वेनकीः। व्यक्तंमहिषमन्वाकयशादिसाधो
मोक्षंश्रूयते। आत्मैः। त्रयोगुराः। मन्त्रयान्तत्साधोवग
म्यनेनयशादिसाधुपत्वात्प्रमाराणांतरविरोध्यप।
रिहत्येवश्रुतपरित्यज्जाश्रुतकल्पनायुक्तः। अस्ति
चनान्यः। पंचान्तिद्विकर्मरागवप्रजयेत्यादिनाक
र्मराणांमोक्षसाधनत्वनिवेधः। किंचपरंपरयासाधन
त्वकल्पनाप्रमाराणांतरमप्यनुसूतीत्याह। येनकी
नचयज्ञेनेत्याह। ताकर्मराणांमोक्षसाधनं। परवावयजा
नोपलक्षराणार्थं। मनुविशुद्धिद्वारेणानहन्तिसेसंस्कार

दिः

अंतःकरणश्रुतिः

विविदिषापक्षयोः। कोविवेकः। उन्मते। अवरागमननध्यानाभ्या
सादिसहकारिकारणासंपत्ताविवसे। तस्यविज्ञानंसाधय
मिन्नदभावेसत्यभ्युदयमेवविविदिषा। तद्विज्ञानस्यकर्म
फलत्वान्। तद्विज्ञानसाधनानिसंपादापि विज्ञानजनय
तीतिविशेषः। तत्रैव। हेदन्तेपिसर्वसंस्कारवादीभेदाभे
दगुरयरागजडवचनोक्तिः। तद्विज्ञानसाधनत्वकर्मराणांमोक्ष
साधनत्वकल्पयति। तद्विज्ञानमिज्ञानश्रुत्यसाधु
पक्षपक्षइति। अश्वेन। तद्विज्ञानस्यपुनरावृत्ति
पर्यन्तं। तद्विज्ञानमिति। तद्विज्ञानसाधनत्व
कृतः। तद्विज्ञानसाधनत्वमिति। तद्विज्ञानसाधनत्व
व्यवहिति। पालयुवाभ्युदयमिति। तद्विज्ञानमनुष्ठानप्राप्तिश्च।
तस्यप्रत्येकप्रवराणां। द्वारफलमवगम्योपसमासिद्धेरित्य
वैवर्णिनिपूर्ववादिनासिद्धान्तयतिसत्यमेवयदिसमानता

५३

त्वा

8.

551

三

82

नाथि =

यो द्वैतस्यैवास्मान्वादात्मानं ज्ञानं शेषत्वाच्च संन्यासस्य दृष्टिस्तस्य
 सत्त्वादमित्यादि स्मृतेः पटतरे दिवसस्य च साधिकारसर्वत्रात्म
 ज्ञानप्रकाशो संन्यासस्यैव विहितत्वात् तत्रैवागार्धजन्यात्मज्ञानफ
 लतावसंन्यासः कथं पुनः कर्मणां त्यागस्य च्छात्मज्ञान
 फलताशक्तावधारयितुं शिग्रहणाग्रहणायो नि
 तिवदामः क्रमेणावावृत्तौ गोप्यमेव ज्ञानं नि
 मुद्रयः कल्प्यते आरोप्यते च कृतिर्जातीयकज्ञानं नि
 ब्रह्मक्षेत्रविषयतया च कथं कथं ज्ञाने ॥
 ते स्वर्शरीरव्यातिरेकं ज्ञानं न ज्ञानं न अग्निहोत्रा
 दिभिरविशेषात् न ज्ञानं न अग्निहोत्रादिभिरविशेषात्
 यन्नाह पादपित्तं न ज्ञानं न अग्निहोत्रादिभिरविशेषात्
 व्याप्तं स होपवीतादिना कृत्स्नपरित्यागं विधाया यववित्रादिवापि
 वासा मुंडोपरिग्रहश्चात्र धर्मसंययेष्वयज्ञोपवीतकथं वा ॥

४३

[illegible]

नां

॥ अथ भवराज्यपि ज्योतिषो मीमांसीयज्ञानयोरधिष्ठितमिति
 तत्त्वं खलु विद्यत इति वान्ति सर्वलभं दभाज्य एवोद्गीय
 धुपासना धर्म्मविशेषेन सत्त्वदोषा निरूपितविधिचतुष्टया
 नां ब्रह्मप्रकरणेन १० एवं व्यक्तमयत्र प्रासंगिकत्वेन भेदा
 पितृन्मन्त्रेण कर्त्तव्यं तत्त्वं व्यक्तं मर्हि चतुष्टयं विनम्रस्य ब्रह्मरा
 नस्य कर्मसायधिकारः १० त्रयो गुराः भावान्ननुमाभूदेकविधि
 प्रयुक्तमनुष्ठेयनाशिः पत्वाद्यापेक्षितत्याया अनुसरण
 परोच्यशब्दः किं चेक प्रयुक्तमनुष्ठेयनयेकप्रमेयनि
 ज्ञास्य ब्रह्माकदंशे यो वासाधनद्वयेव तैर्विगतक्रम
 स्याद्वेणुमुप्राप्तं मायया स्यात्प्रशंका माहाय्यापि स्याद्यथा
 यादीनामित्यादिना चोदना प्रवृत्तिभेदाच्चेत्पतः प्रादुर्भा
 ग्रंथः स्पष्टार्थः अयमत्राशयः न धर्म्मब्रह्मजिज्ञासयो
 रेकफलचेष्टां सामान्यार्थेन युज्यते कथं नमो

काः

द्विविदिधावाक्यस्य शब्दसामर्थ्यात्प्रायपरिदाभ्यां समुच्चये।
 प्रामाण्यमित्युक्तं न च विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदोभयं स ह।
 तिसमुच्चयविधिः अविद्याया नृत्त्युत्तीर्त्वा विद्याया नृत्तमश्रु
 त्वापि तेनैति ब्रह्मवित्पुराय कृदिति
 त्वये समुच्चयविधिः ब्रह्मवित्
 त्वत्तत्त्वान्वयापपत्तेः पुरायक
 तागच्छतां प्रतिकालं वता
 तान्वाचरय
 म्यते केवलं यामिनामिव श्रेयशात्सत्यशब्देन चैववः १
 रायः सङ्कतो ब्रह्मलोकश्चिन्तिवाक्यशेषान् सत्यलोकाभिधा
 मात्प्रवाह्येति अदृष्टाय न रूपानास्त्यकृतः कृतैर्नोति चका।

[illegible]

कल्पयन्तीति चेन्नफलनिरपेक्षत्वात् सायदेक्षत्वे च विम्बः
 जिह्वायावन्तारात् संस्कारद्वारेणा च वित्तियोगस्य दर्शित
 वेत्तु कर्मरागामेव च विध्यनुपपत्ता मोक्षसाधनकल्पना
 त्साध्यवास्ति । कर्मप्रतिषेधस्योदितं प्रतिषेधकत्वात् होम
 ज्ञानस्तुत्यर्थत्वापेक्षेनैतत्तत्कर्मरागेर्विकल्पेन मोक्ष
 साधनत्वप्रसंगाद्ब्रह्मज्ञानेनेति कर्मविषयत्वात् कर्मरागं
 मोक्षसाधनत्वं कल्पयन्तीति चेन्न शमादीनि कर्तव्या
 नवभावात्कलशानया विध्युः शिप्रसिद्धानां च कर्मरागं
 विधिविनिष्ठादर्थप्रतिषेधेनैकप्रकर्मसमसाध्यो
 र्यश्निवक्तव्यं न नावद्ब्रह्मात्मकात्वं न स्यासाध्यत्वात्
 प्याविद्याभेदाशाध्यासकर्मरागं निवृत्तिमिच्छते हृदय
 ग्रंथिर्ब्रह्मवेदब्रह्मेव भवतीत्यादौ ब्रह्मदर्शिनानि वक्तव्या
 यगमात्रहितस्मिन्दृष्ट्युक्ते कर्माणि सहकरित्वेनाव

विवर० गम्यन्ते नाप्युपाधिद्वयनिवृत्तिः कर्मसांप्रतन्त्यावि
 ४५ दान्नामरूपादिमुक्ता एवमेवास्यपरिद्वृत्तिमाः चोडशः
 कलाः पुरुषायरगाः पुरुषं प्राध्यास्तं गच्छन्तीति च ब्रह्मद
 र्शननिवर्त्यत्वावगमात्तानमात्रोपादानत्वं स्यदर्शिति
 त्वाच्चकर्मोपाधीति व्यक्तं महद्वयवादिनो न विज्ञाना
 साध्यमपि फलमसिः त्रयोमुक्तानां सत्यवस्तुतया विज्ञा
 नानिवर्त्यत्वानिमित्तत्वात् सचक्षुःशक्तिरित्याख्य
 मेव निवृत्तेः प्रवाहस्य प्रवाहादिनिवृत्तिर्मेव हेतुः
 मुच्छेदाभावात्तत्वाच्च मिथ्याज्ञानसंस्कारस्य शक्ति
 कादित्यज्ञानेनाविरोधदर्शनात्तन्मिवर्त्यत्वात्
 ब्रह्मात्मभावस्य च स्वयंप्रकाशतया विज्ञानाप्रकाश
 त्वान्न त्वज्ञानाभ्याससंस्काराच्च मिथ्याज्ञानसंस्कार
 निवृत्तेन त्वज्ञानान्मुक्तिरिति विरोधात्तस्मात्सर्वानर्थ

(c) Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विवरण

४८

प्रयत्नमानस्यापि दुर्गाधादिज्ञानदर्शनादित्यर्थः उच्यते।
ज्ञानानित्यवस्तुविवेकश्च तः प्राक्तनो गेयः स्पष्टार्थः
शास्त्रीयस्य विधेः शास्त्रीयमेवाधिकारं निमित्तं वक्तव्य
मिति अभिप्रेत्याह नित्या नित्यवस्तुविवेकश्चादि सो
त्वेष्टव्य इति विधिप्रदं ज्ञेयं न च हेतुर्कर्मजिज्ञोषेति शास्त्री
यत्त एवमेवास्मिन् पुराणस्य नित्याकः दीयत इति नित्यानि
त्यवस्तुविवेको दर्शितः न च नित्याकः दीयत इति नित्यानि
स्तुकाभावात् न च नित्याकः दीयत इति नित्यानि
नोऽहमस्मिन् विधौ नित्याकः दीयत इति नित्यानि
प्रतिविन्निर्गच्छेत् शास्त्रीयमदमादयो दर्शिताः न च जिज्ञा
सस्वेति विचारविधिकारो कुरुषां पितरमुपससारेति गुरु
पसदनं दर्शितं सर्वत्र फलश्रुतयः कामनोत्थादनद्वारे
शामुमुक्तो माधिकारदर्शनाप्यत्र नित्यासाधनानुष्ठाना

प्र

देवफलसिद्धिः संकीर्तनं देवलान् ज्ञानस्यापि धेयत्वात् तत्त
द्विधयोपि न साधनविधियराः तत्र सर्वशाखाप्रत्यय
न्यायेन विधिनामेकत्वोपपत्तेः सर्वेको विधिरधिकार
मीत्यप्यत्र न च नित्याकः दीयत इति नित्यानि
हामाहुतादिः तत्र नित्याकः दीयत इति नित्यानि
करोति निरधिकारः न च नित्याकः दीयत इति नित्यानि
न तत्वे युवाकोषु विचारान्तिधीयत इति कथमवगम्य
ते उच्यते विजिज्ञासित्तु न च नित्याकः दीयत इति नित्यानि
विज्ञासित्तु न च नित्याकः दीयत इति नित्यानि
योगान् श्रोतव्यश्च स्वयमेव विचारो भिहितः न च
सावाप्यं स गुरुमेवाभिगच्छेदिति ज्ञानस्य साधनावगमा
त्त गुरुरूपसदनविधानाच्च तत्साधनप्रवराणादिविधिः का
र्यमिति आत्मन्येवात्मानं पश्येदिति ज्ञानाविधानायोगा

रा=

ध=

विवरण

५०

त्यनं तच्चाविकारिकदत्तं मन्यथा कार्यत्वं प्रसंगात्तथा
सर्वकार्यं कदाचित्कारणत्वेन विनश्यत्येकोपादानत्वा
त्तदुपपत्तावान्मग्नस्रवादिषु दिनि सर्वस्वविनाश
स्तथाविधवस्तुपर्यएवान्यथा पूर्वकल्पस्य शून्यताप
र्यं तं द्विजगत्स्य रक्षोपथ्यक्तशेताभयात्त्वसंस्कारस्तत्तत्तथा
नाभावान्न नत्सजातत्वं नित्यत्वात् प्रागुक्तजन्माभाववत्त्वं
वर्तमानस्यापि नित्यत्वात् तया जन्माभावप्रसंगात्
दिनि भोगाभ्रभुंजाभ्रप्रदोषासहभोगैस्मिन्नुक्तवि
नाशदर्शनादिभिर्निमित्तैर्जन्मांडत्रैवमन्वयोयावदनिन्यत्वं
नावेति नित्यत्वात् त्वेव वस्तुन प्राप्त्यपघते इत्यध्याहारोयाव
च्च नित्या नित्यवस्तुविवेको न जायते नावद्विस्तो न जा
यते इत्यध्याहारोयावच्चाभिमुखविनाश इत्यत्र पावच्छ
द्वोनकारमध्याहृत्याविरक्तशब्देन संबध्यते यावच्च नावे